

ADMINISTRACINĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS: ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMAS AR VISUOMENĖS SAUGUMO GARANTAS

Kristina Mikalaukaitė – Šostakienė

*Mykolo Romerio Universitetas Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El.paštas: k_m_sostakiene@mruni.eu*

Santrauka. Nors teisinė prievarta, kaip teisės institutas, yra plačiai nagrinėjama ir analizuojama, tačiau didžioji dauguma mokslinių darbų susiję su teisine prievarta, kuri yra taikoma vykdant baudžiamąją justiciją. Šis straipsnis skirtas teisinės prievartos priemonių, taikomų vykdant administracinę justiciją, analizei. Kaip rodo praktika, administracinė atsakomybė ir administracinės prievartos priemonės yra taikomos ženkliai dažniau, negu prievartos priemonės, kurios taikomos baudžiamajame procese. Straipsnyje nagrinėjama, kokiais atvejais administracinės prievartos priemonės yra ir turi būti taikomos, ir kokias sąlygas būtina išpildyti, kad administracinių prievartos priemonių taikymas būtų vertinamas kaip viena iš galimybių, nors ir kraštutinių, visuomenės saugumui užtikrinti, o ne kaip valstybės pareigūnų įvykdytas žmogaus teisių pažeidimas.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus teisės, visuomenės saugumas, teisinė prievarta, administracinės prievartos priemonės.

ĮVADAS

Dažniausiai minima ir akcentuojama valstybės pareiga – užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą bei jų gynimą. Teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, taip pat ir žmogaus teises ir laisves, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu.¹ Tačiau ne tik valstybės vidaus prioritete sritimi, bet ir tarptautinės teisės normose, tarptautinės bendruomenės ir kiekvienos valstybės individualios gerovės garantu laikoma pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms. Daugelio universalių ir regioninių tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų tikslas – įgyvendinti tarptautinį bendradarbiavimą ugdant ir skatinant pagarbą visoms žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms². Todėl žmogaus teisės šiuolaikiniame pasaulyje yra traktuojamos kaip esminė vertybė, visa ko pagrindas. Lietuvai esant daugelio tarptautinių organizacijų nare, neabejotinai svarbu tinkamai vykdyti savo tarptautinius įsipareigojimus, susijusius su visuotinai pripažintų ir tarptautiniuose susitarimuose įtvirtintų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių užtikrinimu bei

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, byla Nr.23/04.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=281695&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011-03-28).

² Jungtinių Tautų Chartija
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011-03-28)

gynyba.

Nors sąvokos „žmogaus teisės“ aiškinimą skirtingi autoriai pateikia skirtingai, tačiau visuotinai sutariama, kad tai prigimtinės žmogaus savybės, egzistuojančios aukščiau valstybės ir nepriklausomai nuo valstybės, o kiekvienos valstybės pagrindinė priedermė saugoti žmogaus teises, rūpintis jomis ir dėti maksimalias pastangas, kad kiekvienas asmuo galėtų įgyvendinti savo teises.

Šiame kontekste svarbu paminėti, kad neretai stebimos situacijos, kuomet atskiri visuomenės nariai siekia įgyvendinti savo teises ir laisves nepaisydami nustatytos teisinės tvarkos ir nesiskaitydami su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis. Tokių veiksmų pasėkoje įsijungia valstybės prievartos mechanizmas, idant būtų palaikoma teisinė tvarka, ginama nuosavybė ir saugomos žmonių teisės.

Garantuojant tvarką ir saugumą visuomenėje, pagrindinį vaidmenį visose valstybėse vaidina policija³ ir kiti įgalioti pareigūnai. Atlikdami savo pareigą ir vykdydami savo užduotis teisėtvarkos pareigūnai vadovaujasi žmogaus teisių principais, gerbia ir gina žmogaus orumą ir palaiko bei gina visų žmonių teises.⁴ Tam, kad policija ir kiti teisėsaugos pareigūnai galėtų tinkamai vykdyti pavestas funkcijas, valstybė teisės normose įtvirtina eilę priemonių, instrumentų, kurių pagalba užtikrinama teisinė tvarka, žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei visuomenės saugumas.

Viena iš tokių priemonių – administracinė teisinė prievarta. Svarbiausias kiekvienos valstybės prievartos tikslas – užtikrinti teisinę tvarką, teisių ir pareigų pusiausvyrą, saugų visuomenės narių gyvenimą⁵. Realiai kiekvienu konkrečiu atveju taikant teisinę prievartą yra ribojamos ar pažeidžiamos teisės aktuose įtvirtintos ir garantuotos žmogaus teisės. Iš esmės, teisinė prievarta yra įvardijama kaip pagalbinė priemonė valstybės valdymo srityje, tačiau atsižvelgiant į tai, kad ji yra taikoma ganėtinai dažnai, lemia būtinybę analizuoti šio instituto taikymo sąlygas, tvarką ir pagrindus.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti, ar administracinės prievartos priemonės yra suderinamos su žmogaus teisėmis, ar šių priemonių taikymo teisinis reguliavimas yra pakankamas, kokios sąlygos turi būti įgyvendintos, kad administracinės prievartos priemonės būtų pritaikytos teisėtai.

Tyrimo objektu pasirinktos administracinės procesinės kardomosios prievartos priemonės, jų taikymo probleminiai aspektai.

³ Europos Tarybos Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija. <http://www.etib.lt/?s=leidiniai&item=13&lang=lt> (žiūrėta 2011-03-29).

⁴ JT Generalinės asamblėjos Teisėtvarkos pareigūnų elgesio kodeksas <http://www.etib.lt/?s=leidiniai&item=13&lang=lt> (žiūrėta 2011-03-29)

⁵ St. Šedbaras. Administracinė atsakomybė, 2005. P 99.

Tyrimo metodai. Straipsnyje naudojami loginis, lyginamasis bei sisteminis metodai prievartos priemonių taikymą reglamentuojančių teisės normų atitikčiai Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis, įtvirtinančioms žmogaus teisių ir laisvių garantijas, analizuoti, taip pat dokumentų analizės metodas, kuris pritaikytas nagrinėjant ir tiriant nacionalinius, tarptautinius teisės aktus, teismų praktiką.

ADMINISTRACINĖS TEISINĖS PRIEVARTOS TAIKYMO PRIELAIDOS

Valstybei santykiuose su jos piliečiais ir kitais jos teritorijoje esančiais asmenimis atstovauja valstybės institucijos, įstaigos, pareigūnai ir kiti atitinkamus įgaliojimus turintys asmenys, kurie privalo užtikrinti, kad privatūs asmenys galėtų veiksmingai ir tinkamai pasinaudoti jiems šalies Konstitucijoje, kituose nacionalinės teisės aktuose bei tarptautiniuose dokumentuose garantuojamomis teisėmis ir laisvėmis. Teisės požiūriu akivaizdu, kad teisinės valstybės principais pagrįsta valstybės institucijų, pareigūnų ir kitų viešojo administravimo subjektų veikla yra būtina sąlyga, užtikrinant asmenų galimybę efektyviai įgyvendinti savo teises bei laisves⁶ Ramus ir saugus visuomenės gyvenimas gali būti laiduotas tik visiškai taikant tas žmogaus teises ir pagrindines laisves, kurias garantuoja Europos žmogaus teisių konvencija bei kiti tarptautiniai ir valstybių vidaus dokumentai⁷. Kiekvienas žmogus turi teisę savo nuožiūra naudotis savo teisėmis ir įgyvendinti jas taip, kad galėtų užtikrinti tiek savo gyvybiškai svarbių, tiek ir kitų asmeninių poreikių patenkinimą. Tačiau svarbu paminėti, kad visais atvejais įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, kiekvienas asmuo privalo laikytis teisės aktuose nustatytų reikalavimų, nustatytos valdymo tvarkos, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Tuomet, kai šio reikalavimo nėra laikomasi visuomeninių santykių, susiklostančių valstybės valdymo sferoje, atsiranda teisinis pagrindas asmenims teisiškai atsakyti, o atitinkamai įgaliotiems organams (pareigūnams) – taikyti administracinę teisinę prievartą. T.y. tuo atveju, kai pats teisių turėtojas nenori laisvu apsisprendimu vykdyti jo teises legalizuojančių pareigų (veikti atsakingai), jį tam pačiam imperatyvui palenkia valstybės prievarta. Pozityvioji teisinė atsakomybė tada pereina į deliktinę, susijusią su prievartos taikymu ir valstybės dalyvavimu.⁸

Administracinė teisinė prievarta, kaip savarankiška valstybinės teisinės prievartos rūšis, sukelia neigiamus padarinius, pasireiškia išoriniu poveikiu žmonių valiai ir elgesiui, o jos taikymas yra griežtai reglamentuotas teisės normomis. Teisės aktuose įtvirtintos administracinės prievartos priemonės, pagal tai, koku tikslu jos yra taikomos, skirstomos į tris rūšis.

⁶ Teisė besikeičiančioje Europoje, 2008. P.497-498

⁷ Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija <http://www.etib.lt/?s=leidiniai&item=13&lang=lt> (žiūrėta 2011-03-29)

⁸ A.Vaišvila Teisės teorija. Justitia 2009. P461

Administracinės prievartos priemonės, kurių paskirtis yra užbėgti už akių teisės pažeidimui eliminuojant net menkiausią prielaidą jam padaryti, užtikrinti žmonių teises ir laisves bei visuomenės saugumą yra vadinamos prevencinėmis. Kardamosios administracinės prievartos priemonės yra taikomos tuomet, kai siekiama nutraukti priešingą teisei veiką bei atlikti visus įmanomus veiksmus, kad kaltas teisės pažeidimo padarymu asmuo būtų tinkamai patrauktas administracinėn atsakomybėn⁹.

Visos numatytos administracinės prievartos priemonės, jų apimtis, taikymo sąlygos, numatytos atskiruose teisės aktuose (Administracinių teisės pažeidimų kodekse, Policijos veikos įstatyme, įvairių pažeidimų nagrinėjimo taisyklėse ir pan.).

Teisėtvarkos pareigūnams taikyti administracinės prievartos priemones leidžiama tik tokias, ir tik ta apimtimi, kuri numatyta teisės aktuose, t.y. teisėtvarkos pareigūnai taikyti administracinės prievartos priemones gali taikyti tik jiems suteiktų įgaliojimų ribose. Šios sąlygos reikalavimą lemia išvada, jog, bet koks administracinės prievartos priemonių pritaikymas suponuoja žmogaus teisių suvaržymą, o tai reiškia, kad iš esmės yra pažeidžiamos Konstitucijoje, tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintos esminės žmogaus teisės, tokios, kaip teisė į laisvę, teisė į asmens neliečiamumą, teisė į nuosavybę ir kt.

Neabejotinai teisėtvarkos apsaugos funkcijų ginant viešąją tvarką pobūdis ir būdas, kuriuo jos atliekamos, tiesiogiai veikia atskirų asmenų ir visos visuomenės gyvenimo kokybę¹⁰. Europos policijos elgesio kodeksas policijos pareigūnams, be kita ko, numato pareigą užtikrinti visuomeninę rimtį ir teisėtvarką, saugoti ir gerbti pagrindines asmens teises ir laisves, įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, teikti pagalbą ir paslaugas visuomenei¹¹.

Svarbiausius teisėtvarkos pareigūnų veiklos tikslus ir uždavinius reglamentuoja ir nacionaliniai tiesės aktai. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas numato, jog

⁹ Neretai teisinėje literatūroje kardamosios administracinės prievartos priemonės skirstomos į administracines kardomasias ir administracinio proceso užtikrinimo priemones, tačiau šiame straipsnyje tai plačiau neanalizuojama, kadangi straipsnio tikslas ne administracinių prievartos priemonių klasifikavimo analizė, tačiau atsakymas į klausimą, ar teisės saugos pareigūnų taikomos administracinės procesinės kardamosios prievartos priemonės apskritai yra suderinamos su žmogaus teisėmis.

¹⁰ Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija

<http://www.etib.lt/?s=leidiniai&item=13&lang=lt> (žiūrėta 2011-03-29)

¹¹ Europos policijos elgesio kodeksas

[http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:QgB1IRWinK0J:www.etib.lt/site_files/teisinis/\(2001\)10.doc+Europos+policijos+elgesio+kodeksas&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESi0vfYLOO5oLOXk7gxbafgsw8-tu7TEaNk2sIVFxdNE2ZfHk2T_RcCg8gSrzn5ZGEXPatdYn4CQ8v5FcAkkU8-msJniATOKhQV5mg7DJZey_z0a8RDyJy63B_YiJpVg1675h1Yn&sig=AHIEtbOUeluckjfqA3h7A9Ultj6HV0WeOw](http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:QgB1IRWinK0J:www.etib.lt/site_files/teisinis/(2001)10.doc+Europos+policijos+elgesio+kodeksas&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESi0vfYLOO5oLOXk7gxbafgsw8-tu7TEaNk2sIVFxdNE2ZfHk2T_RcCg8gSrzn5ZGEXPatdYn4CQ8v5FcAkkU8-msJniATOKhQV5mg7DJZey_z0a8RDyJy63B_YiJpVg1675h1Yn&sig=AHIEtbOUeluckjfqA3h7A9Ultj6HV0WeOw) (žiūrėta 2011-03-28).

pagrindiniai policijos uždaviniai, be kita ko, yra žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo užtikrinimas¹²

Policija <...> nešališkai gina visus asmenis, esančius Lietuvos Respublikos teritorijoje, nepaisydama jų tautybės, rasės, lyties, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Policijos veikla grindžiama <...> pagarbos žmogaus teisėms, prievartos naudojimo tik būtiniais atvejais ir jos proporcingumo principais <...>¹³.

Šiame kontekste negalima nepaminėti svarbios aplinkybės, kuri vis dar pasitaiko teisėtvarkos pareigūnų tarpe, kad nepriklausomai nuo orientacijos į Euroatlantines struktūras ir bandymų perimti geriausią demokratinių valstybių sukauptą patyrimą, vis dar susiduriama su senuoju sovietiniu mentalitetu. Pareigūnai, bendraudami su asmenimis, neadekvačiai suvokia savo misiją ir pareigas. Užuo tarnavę visuomenei jie bando sureikšminti savo asmenybę ir užimamą padėtį. Save iškelia į galios pozicijas ir savo funkcijas suveda į daiktų ar žmonių valdymą.¹⁴ Neabejotinai, toks pareigūnų elgesys niekaip negali būti suderinamas nei su teisės aktų reikalavimais, nei su jų, kaip pareigūnų – valstybės tarnautojų – statusu. Galios demonstravimas suteiktų įgalinimų ribose pats savaime yra neigiamas dalykas, nepaisant to, ar tokiais pareigūno veiksmais buvo pažeistos konkrečių asmenų teisės ar ne.

Kaip ne kartą yra akcentavęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją valstybė ne tik turi užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo kitų asmenų neteisėtų kėsinių, bet ir jokia būdu neleisti, kad į jas neteisėtai kėsintųsi, jas pažeistų pačios valstybės institucijos ar pareigūnai (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai). Šiame kontekste pabrėžtina, kad valstybės institucijas, pareigūnus (ir tada, kai jie vykdo jiems patikėtas funkcijas, ir tada, kai neįgyvendina jokių savo įgaliojimų) žmonės pagrįstai gali laikyti valstybės valios reiškėjais ar vykdytojais. Valstybės institucijos, pareigūnai jokiais aplinkybėmis negali veikti *ultra vires*, neteisėtais veiksmais pažeisti žmogaus teisių ir laisvių. Antraip būtų griauamas žmonių pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais ir teise, tarptų teisinis nihilizmas. Toleruojant valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtus veiksmus, kuriais pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, neužkirtus jiems kelio atsirastų didžiulis socialinis disbalansas, būtų pažeista pamatinė pusiausvyra, kai žmogus iš esmės neturi priemonių, galimybių pasipriešinti valstybės – galingo mechanizmo – savivalei ir,

¹² Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas,
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=356645 (žiūrėta 2011-03-28)

¹³ Ten pat.

¹⁴ A.Laurinavičius. Tarnybinė teisė ir naujoji valstybės tarnybų (institucijų) valdymo paradigma. 2010. P 11.

paliktas be veiksmingos institucionalizuotos pagalbos, yra gniuždomas visa valstybės mechanizmo jėga.¹⁵

Taigi, akivaizdu, kad pagrindinė teisės aktų, reglamentuojančių teisėtvarkos pareigūnų veiklą, apibrėžiančių suteikiamų įgalinimų ribas, nuostata – kad nepaisant susidariusių aplinkybių, nepaisant esamų sąlygų, teisėtvarkos pareigūnai jokių pagrindu negali pažeisti Konstitucijoje ir kituose dokumentuose įtvirtintų teisių ir pagrindinių laisvių, išeiti iš jiems suteiktos kompetencijos ribų. Šių dienų reikalavimas, kad policija net ir sunkiausiomis tarnybos sąlygomis savo veiksmais niekada nepažeistų žmogaus teisių¹⁶

ŽMOGAUS TEISIŲ VARŽYMO ADMINISTRACINĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS PRINCIPAI

Tenka konstatuoti, kad teisėsaugos pareigūnai dažnai atsiduria tokioje situacijoje, kai reikia garantuoti ir žmogaus teises, ir teisingumą. Konkrečios situacijos dažnai būna sudėtingos, tenka derinti gana skirtingus dalykus¹⁷. Tokia problema iškyla tuomet, kai tuo pačiu metu teisėsaugos turi garantuoti tiek asmens, įtariamo padarius teisės pažeidimą, teises, tiek ir asmens, kuris nukentėjo nuo padaryto pažeidimo, teises. Bet kuriuo atveju, teisėtvarkos pareigūnai, vykdydami savo funkcijas atlikdami įvairius veiksmus ir taikydami administracines prievartos priemones privalo vadovautis bendrais žmogaus teisių apsaugos principais. Be to, policijos pareigūnų elgesys administracinių prievartos priemonių taikymo procese turi atitikti teisėtumo, būtinybės bei draudimo savavaliauti principus¹⁸.

Vienas svarbiausių principų, kuris turi būti užtikrintas taikomų administracinės prievartos priemonių ir žmogaus teisių santykiyje – adekvatumas ir jų taikymas tik esant teisės aktuose numatytiems faktams bei aplinkybėms.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys ir į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. Bylos Nr.23/04 http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=281695&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011-03-28).

¹⁶ A.Laurinavičius. Žmogaus teisės ir policijos veikla, 2002. P 17.

¹⁷ S.Katuoka. Policija ir žmogaus teisės, 1998. P 65.

¹⁸ Tarnauti ir ginti, Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės teorija policijos ir saugumo pajėgoms, 2001. P 242.

teisinga pusiausvyra (proporcingumas) (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2009 m. balandžio 10 d. nutarimai)¹⁹.

Svarbu paminėti, kad Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pasisakęs ir dėl galimybės riboti žmogaus teises ir laisves. 2009 m. gruodžio 11 d. nutarime Konstitucinis teismas konstatavo, kad pagal Konstituciją riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo²⁰.

Kaip jau minėta, Konstitucinis teismas suformulavo reikalavimus įstatymų leidėjui, kaip turi būti įtvirtinama galimybė riboti žmogaus teises ir laisves. Tokie patys reikalavimai yra keliami ir asmenims, taikantiems atitinkamus asmens teisių ribojimus, tame tarpe ir administracines prievartos priemonės.

Taigi, policijos pareigūnai, taikydami savo kompetencijos ir įgaliojimų ribose administracinės prievartos priemonės, privalo parinkti tokias priemones, kurios yra įtvirtintos įstatyme, o ne žemesnės galios teisės akte, kad parinktos prievartos priemonės atitiktų siekiamus tikslus ir nesuvaržytų asmens, kurio atžvilgiu taikomos administracinės prievartos priemonės teisių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Taikydamas administracines prievartos priemonės pareigūnas turi įsitikinti, kad jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus, be to, šiomis priemonėmis nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė. Ir dar vienas svarbus reikalavimas – kad visais atvejais, kuomet yra taikoma teisinė prievarta, privalu laikytis konstitucinio proporcingumo principo, nes pasak H.L.A. Harto, teisingumas tradiciškai suprantamas kaip pusiausvyros arba proporcijos palaikymas arba atstatymas <...>.²¹

Nagrinėjamos problemos kontekste aktualios tos administracinės procesinės kardomosios prievartos priemonės, kuriomis siekiama nutraukti priešingą teisei veiką bei atlikti visus įmanomus veiksmus, kad kaltas teisės pažeidimo padarymu asmuo būtų tinkamai patrauktas administracinėn atsakomybėn. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009-04-10 nutarimas Byla Nr. 27/08-29/08-33/08 http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=341366&p_query=&p_tr2 (žiūrėta 2011-03-29)

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009-12-11 nutarimas Byla Nr. 14/07-17/08-25/08-39/08. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=361135&p_query=&p_tr2 (žiūrėta 2011-03-29)

²¹ H.L.A.Hart Teisės samprata. 1997 P. 267.

(*toliau – ir ATPK*) 264 straipsnyje pateikta administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonių sąvoka. Šiame straipsnyje, be kita ko, numatyta, kad Lietuvos Respublikos įstatymų tiesiogiai numatytais atvejais, siekiant užkirsti kelią administraciniams teisės pažeidimams, surašyti protokolus, užtikrinti, kad būtų laiku ir teisingai nagrinėjamos bylos ir vykdomi nutarimai administracinių teisės pažeidimų bylose, leidžiamas asmens administracinis sulaikymas, asmens apžiūra, daiktų patikrinimas, daiktų ir dokumentų paėmimas, priverstinis transporto priemonės nuvežimas, transporto priemonės važiuoklės užblokavimas specialiu įtaisu arba vairuotojo nušalinimas nuo transporto priemonių vairavimo ir patikrinimas neblaivumui (girtumui) ar apsvaigimui nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų arba vaistų ar kitų svaigiujų medžiagų nustatyti, asmenų, sulaikytų už administracinių teisės pažeidimų padarymą ir įtariamų, kad jie neblaivūs arba apsvaigę nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų, patikrinimas neblaivumui arba apsvaigimui nustatyti²². Kaip matyti iš šio straipsnio turinio, įstatymų leidėjas administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonėmis apriboja asmens laisvę ir nuosavybę, t. y. vienas didžiausių asmens teisių. Dėl šios priežasties įstatymų leidėjas ATPK 271 straipsnyje numatė, kad administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonės suinteresuotas asmuo gali apskųsti aukštesniajam organui (pareigūnui) arba apylinkės teismui. Vadinasi, įstatymų leidėjas pareigūnui suteikia ne absoliučią teisę galutinai ir neginčijamai spręsti dėl administracinių prievartos priemonių pritaikymo, tačiau numato ir mechanizmą, kaip gali būti revizuojamas tokio sprendimo teisėtumas.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra konstatavęs, kad administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonėmis apribojant asmens laisvę ir nuosavybę egzistuoja būtinybė operatyviai patikrinti, ar valdžios institucijų veiksmais nėra neteisėtai ir nepagrįstai apribojamos tokios asmenų teisės, kaip asmens laisvė, ar teisės nuosavybės srityje, ar nėra būtinybės teismui nedelsiant imtis atitinkamų priemonių šioms teisėms apsaugoti, kol nėra iširta ar išnagrinėta administracinio teisės pažeidimo byla (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gegužės 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N³-565/2006). Taigi ATPK 271 straipsnyje numatyto administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonių apskundimo paskirtis yra pašalinti teisės pažeidimus, padarytus tokias priemones taikant, ir realiai apginti asmens teises, įpareigojant užtikrinimo priemones pritaikiusią instituciją pašalinti teisės pažeidimą (pvz., grąžinti paimtus daiktus, įpareigoti paleisti sulaikytą asmenį, pašalinti transporto priemonės važiuoklės užblokavimą ir pan.). Jeigu administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonės taikymas baigtas, ATPK 271 straipsnyje numatytas

²² Administracinių teisės pažeidimų kodeksas
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390485 (žiūrėta 2011-03-21).

priemonės apskundimas nebetenka prasmės, nes nebegali pašalinti asmens teisių pažeidimo, kuris jau yra nutrauktas (panašios praktikos laikomasi ir kitose bylose, pvz. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. sausio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁴-026/2006).²³

Kaip matyti iš aukščiau paminėto, įstatymų leidėjas ne tik įstatymiškai numato galimybes apriboti žmogaus teises, tačiau ir numato mechanizmą, kurio pagalba sudaroma galimybė operatyviai patikrinti, ar valdžios institucijų veiksmais nėra neteisėtai ir nepagrįstai apribojamos tokios asmenų teisės, kaip asmens laisvė, ar teisės nuosavybės srityje, ar nėra būtinybės teismui nedelsiant imtis atitinkamų priemonių šioms teisėms apsaugoti. Jeigu yra nustatomas pažeidimo faktas, t.y. kad asmens atžvilgiu nepagrįstai buvo pritaikytos administracinės prievartos priemonės, ar jo teisės buvo suvaržytos nesilaikant konstitucinio proporcingumo principo, arba asmens atžvilgiu taikomos administracinės prievartos priemonės suvaržo asmens teises akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti ir asmuo jo atžvilgiu neteisėtai taikant administracines prievartos priemones patyrė žalą, jis turi teisę reikalauti tokios žalos atlyginimo įstatymų nustatyta tvarka. Nes kaip numato Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas, asmenys gali reikalauti žalos atsiradusios ne tik dėl prievartos priemonių taikomų baudžiamajame procese, t.y. dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto kardomojo kalinimo (suėmimo), neteisėto sulaikymo, tačiau ir dėl neteisėto procesinių prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto paskyrimo.²⁴

Įstatymų leidėjas, numatydamas galimybę suvaržyti žmogaus teises, pritaikant administracines prievartos priemones, suteikia pareigūnams, taikantiems prievartos priemones, diskrecinę teisę nuspręsti – ar taikyti prievartą konkrečiu atveju, ar jos pritaikymas bus teisėtas, ar prievartos priemonės pritaikymas atitiks jos paskirtį. Pagrindinis akcentas administracinių prievartos priemonių taikymo problematikoje dėtinasi ties sąvoka “pareigūno teisė”.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet policijos pareigūnai, siekdami apginti ir apsaugoti teisės normomis saugomas teises vertybes, pritaiko administracines prievartos priemones, tačiau vėliau patys dėl to yra traukiami atsakomybėn, iš jų gali būti priteisiamos sumos žalai atlyginti. Dėl šių aplinkybių, pareigūnai vis dažniau atsisako pasinaudoti savo diskrecine teise pritaikyti administracines prievartos priemones, kad ateityje patys dėl to nepatirtų neigiamų padarinių. Todėl manytina, kad būtų tikslinga numatyti konkrečius atvejus ir aplinkybes, kada taikyti administracines prievartos priemones bus ne pareigūno teisė, bet pareiga. Atkreiptinas

²³ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2011-01-31 nutartis. Bylos Nr. N⁴⁴⁴-595/2011

²⁴ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas, Žin., 2002, NR. 56-2228, Žin., 2005, Nr. 127-4532.

dėmesys ir į tai, kad būtinas nuolatinis policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimas ir žinių gilinimas žmogaus teisių apsaugos ir kitose srityse, idant pareigūnai kvalifikuotai taikytų teisę, net ir suvaržydami asmenų, padariusių pažeidimus teises, ir tuo pačiu užtikrindami ir garantuodami visuomenės saugumą.

IŠVADOS

Žmogaus teisės neginčijamai yra pačios svarbiausios, nekvestionuotinos vertybės, kurių pagrindu yra kuriama visuotinė gerovė, užtikrinamas kiekvienos valstybės atskirai ir visos pasaulinės bendruomenės saugumas. Kiekvienas asmuo yra laisvas naudotis savo teisėmis, ir jo atžvilgiu neturi būti taikomi jokie ribojimai, iki to momento, kol asmuo tai daro sąžiningai, nepažeisdamas kitų žmonių teisių ir pagrindinių laisvių. Asmuo, kuris pažeidžia teisės aktų reikalavimus, turi patirti ir neigiamas tokio elgesio pasekmes, t.y. jo atžvilgiu bus taikomos prievartos priemonės.

Pagrindiniai subjektai, kurių prerogatyva yra užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą yra teisėtvarkos pareigūnai. Tačiau teisėtvarkos pareigūnams taip pat yra suteikta kompetencija ir įgaliojimai taikyti administracines prievartos priemones.

Konstitucinėje doktrinoje yra numatyta galimybė riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Analogiškai reikalavimai keliami ir asmenims taikantiems administracines prievartos priemonės. Teisėtvarkos pareigūnai, savo veikloje privalo vadovautis žmogaus teisių apsaugos teisėtumo, proporcingumo, būtinybės bei draudimo savavaliauti principais. T.y. administracinių prievartos priemonių pritaikymas bus teisėtas ir nelaikomas nepagrįstu žmogaus teisių suvaržymu tik tada, kai tokios priemonės bus pritaikytos vadovaujantis teisės aktų reikalavimais ir nepažeidžiant minėtų teisės principų.

Administracinių prievartos priemonių taikymo pagrindai ir sąlygos numatyti įstatymuose. Siekiant eliminuoti galimai neteisėtą administracinių prievartos priemonių pritaikymą, įstatyme numatytas mechanizmas administracinių prievartos priemonių taikymo teisėtumo kontrolei įgyvendinti. Jeigu asmuo, kurio atžvilgiu administracinės teisinės prievartos priemonės buvo pritaikytos neteisėtai, patyrė žalą, jis gali reikalauti ją atlyginti vadovaujantis Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymu.

Tam, kad pareigūnai, nebijodami asmeninių neigiamų pasekmių dėl pritaikytų administracinės prievartos priemonių, visuomet, esant būtinybei taikytų administracinės prievartos priemones, būtų tikslinga tobulinti teisinę bazę numatant aplinkybes ir atvejus, kuomet administracinės prievartos priemones taikyti pareigūnui būtų privalu.

Reziumuojant daryti išvada, jog administracinės procesinės prievartos priemonės yra būtinos užtikrinti, kad būtų operatyviai užkertamas kelias galimiems teisės pažeidimams, bei garantuota, kad laiku ir teisingai būtų nagrinėjamos bylos bei vykdomi nutarimai administracinių teisės pažeidimų bylose. Nors išoriškai šios priemonės riboja ir susiaurina asmenų teises, tačiau jos taikomos kaip atsakas į galimai padarytą teisės pažeidimą. Atskirų dokumentų, teismų praktikos ir konstitucinės doktrinos analizė leidžia daryti išvadą, kad tuo atveju, jeigu administracinės prievartos priemonės taikomos pagal visus reikalavimus ir išpildomos visos sąlygos, šios priemonės vertintinos ne kaip žmogaus teisių pažeidimas, bet kaip visuomenės saugumo garantas.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009-04-10 nutarimas Byla Nr. 27/08-29/08-33/08 http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=341366&p_query=&p_tr2 (žiūrėta 2009-12-16);
2. ¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, byla Nr.23/04. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=281695&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011-03-28).
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009-12-11 nutarimas Byla Nr. 14/07-17/08-25/08-39/08. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=361135&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011-03-29)
4. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2011-01-31 nutartis. Bylos Nr. N⁴⁴⁴-595/2011
5. Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Žin., 1985, Nr. 1-1.
6. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas, Žin., 2002, NR. 56-2228, Žin., 2005, Nr. 127-4532.
7. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, Žin., 2000, Nr. 90-2777
8. Europos policijos elgesio kodeksas
[http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:QgB1IRWinKoJ:www.etib.lt/site_files/teisinis/\(2001\)10.doc+Europos+policijos+elgesio+kodeksas&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESi0vfYLOO5oLOXk7gxbafgsw8-tu7TEaNk2slVFxdNE2ZfHk2T_RcCg8gSrzn5ZGEXPatdYn4CQ8v5FcAkkU8-msJniATOKhQV5mg7DJZey_z0a8RDyJy63B_YiJpVg1675hIYn&sig=AHIEtbQUeluckjfqA3h7A9Ultj6HVVoWeOw](http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:QgB1IRWinKoJ:www.etib.lt/site_files/teisinis/(2001)10.doc+Europos+policijos+elgesio+kodeksas&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESi0vfYLOO5oLOXk7gxbafgsw8-tu7TEaNk2slVFxdNE2ZfHk2T_RcCg8gSrzn5ZGEXPatdYn4CQ8v5FcAkkU8-msJniATOKhQV5mg7DJZey_z0a8RDyJy63B_YiJpVg1675hIYn&sig=AHIEtbQUeluckjfqA3h7A9Ultj6HVVoWeOw) (žiūrėta 2011-03-28).;
9. Jungtinių Tautų Chartija
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2 (žiūrėta 2011-03-28);
10. Europos Tarybos Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija <http://www.etib.lt/?s=leidiniai&item=13&lang=lt> (žiūrėta 2011-03-29)
11. Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos Teisėtvarkos pareigūnų elgesio kodeksas <http://www.etib.lt/?s=leidiniai&item=13&lang=lt> (žiūrėta 2011-03-29)

12. A. Laurinavičius. Tarnybinė teisė ir naujoji valstybės tarnybų (institucijų) valdymo paradigma. 2010.
13. Teisė besikeičiančioje Europoje, 2008.
14. A. Vaišvila Teisės teorija. Justitia 2009
15. H. L. A. Hart Teisės samprata. 1997
16. St. Šedbaras. Administracinė atsakomybė, Vilnius, 2005.
17. A. Laurinavičius. Žmogaus teisės ir policijos veikla, Vilnius, 2002.
18. S. Katuoka. Policija ir žmogaus teisės, Vilnius, 1998.
19. Tarnauti ir ginti, Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės teorija policijos ir saugumo pajėgoms, Tarptautinis Raudonojo Kryžiaus Komitetas, 2001.

COERCIVE ADMINISTRATIVE MEANS – A VIOLATION OF HUMAN RIGHTS OR A GUARANTEE OF SOCIETY'S SECURITY

Kristina Mikalaukaitė-Šostakienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The aim of this article therefore is to disclose the most important human rights and the types of coercive measures in Lithuanian legal documents and international legal documents, implementation issues of coercive measures in legal documents. In international and in national legal acts the most important thing is respect for Human Rights and Fundamental Freedoms. State has direct responsibility to protect rights of every and each human being. This obligation state realize with the police forces. The most important, that police Can 'not violence Human Rights. In this respect, police play a vital role in all the member states that they are frequently called upon to intervene in conditions which are dangerous for their members, and that their duties are made yet more difficult if the rules of conduct of their members are not sufficiently precisely defined. Although legal coercion as a legal institute, is widely considered and analyzed, but the vast majority of scientific publications related to legal coercion, which is applicable in criminal justice. This article is for abuse of legal instruments for administrative justice in the analysis. Practice shows that administrative responsibilities and administrative coercive measures are applied significantly more often than coercive measures, which apply to criminal proceedings. This article examines cases in which administrative coercive measures should be applied and what conditions must be satisfied that the abuse of administrative measures would be considered as an option, albeit extreme, public safety, rather than as government officials committed human rights violations.

Keywords: Human rights, society's security, coercive means, administrative coercive means.

Kristina Mikalaukaitė-Šostakienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, žmogaus teisių apsauga, tarptautinė viešoji teisė.

Kristina Mikalaukaitė-Šostakienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lecture. Research interests: administrative law, protection of Human Rights, international public law.